

Оскільки будь-який етап історико-літературного процесу може бути актуалізованим як база подальших філософсько-естетичних пошуків, то цілком закономірно, що і літературна спадщина Тараса Шевченка потребує більшої уваги. Це зокрема стосується літературознавчих студій, що вимагають ґрунтовнішого вивчення художнього слова представників романтизму.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Драгоманов М. Сторінки великого життя // М. Драгоманов. Вибране. – К.: Либідь, 1996. — 682 с.
2. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм // М. Драгоманов. Вибране. – К.: Либідь, 1996. – 682 с.
3. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. / [ред. О. Я. Лисенко; упоряд. та примітки І. С. Романченка і В. В. Лисенко]. – Київ: Наукова думка, 1970. – 595 с.
4. Кейда Ф.Ф. Художня інтерпретація гайдамаччини в українській літературі XIX-XX століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.01 «Історія літератури» / Ф.Ф. Кейда. – Київ, 2001. – 36 с.
5. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. – Київ: ВЦ „Просвіта”, 2008. – 1063 с.
6. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури / І.Франко. – Львів: наклад українсько-руської видавничої спілки, 1910. – 444 с.
7. Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т. / [редкол.: М.Г. Жулинський та ін.] – К.: Наукова думка, 2001. – Т.5. – 492 с.

**Микола Ткачук**, проф. (Тернопіль)

ББК 83.3.(4 Укр) 6

УДК 82.09 (477) 092 Сімович

#### **Цикл праць про Шевченка крізь оптику цілісного аналізу Василя Сімовича**

*У статті висвітлюється літературознавча концепція Василя Сімовича, зокрема його метода цілісного аналізу тексту на прикладі циклу статей про Тараса Шевченка. Постать Сімовича розглядається на широкому тлі розгортання критичного дискурсу українського літературознавства першої половини ХХ століття.*

**Ключові слова:** шевченкознавство, цілісний аналіз, дискурс, реценція, рефлексія, цикл.

*Tkachuk M.P. Cycle of works about Shevchenko through the entire analysis by Vasyl Simovich*

*This article explores the literary criticism conception of Vasyl Simovych and his method of entire text analysis using the cycle of works about Shevchenko as example in particular. Simovich figure is viewed upon the broad background Ukrainian literary criticism development of the first half of the XX<sup>th</sup> century.*

**Key words:** *Shevchenko lore, entire analysis, discourse, reflection and cycle.*

Перша половина ХХ століття відзначалося великими соціальними, політичними і духовними катаклізмами, що охопили Європу й, зокрема Україну, народ якої усвідомив свою державотворчу волю. Проте УНР була повалена російським більшовизмом, а найбільша частина території України знову опинилася під російським пануванням. Утворення УРСР (Української радянської соціалістичної республіки) було вимушеним тактичним ходом українському народові для боротьби проти національних прагнень до політичної самостійності і державності. Постає питання бути чи не бути Україні як живому національному організму, як їй вижити в нових умовах, по суті, колоніального статусу. Ці проблеми гостро порушувались у відомій літературній дискусії 1925 – 1928 років, що її розпочав Микола Хвильовий.

У цих змаганнях різні політичні сили намагалися залучити Т.Г.Шевченка, його слово, культ серед мас, припасовуючи його творчість до своїх намірів і мети, часто антиукраїнських. У таких умовах виник «червоний культ» Кобзаря, що його насаджувала більшовицька ідеократія. Проте незабаром національне відродження, назване «Розстріляним Відродженням», гальмується в радянській Україні, утверджується тоталітарний режим, який знищує все інтелектуальне, самотньо національне, а митці оголошуються «буржуазним», а тому «класово ворожим» елементом.

Попри це розгортаються історико-літературні дослідження нового українського письменства, теоретична думка, формуються школи літературознавців, утверджується така його галузь, як

шевченкознавство [Филипович 1991: 238 – 260]. В радянській Україні виникло декілька методологічних підходів до вивчення життя і творчості Т.Шевченка.

Найменш заангажованою була група *фактологів*, які збирали й оприлюднювали нові документи і факти з життя і творчості Т. Шевченка. Її представляли С.О.Єфремов, М.М.Новицький, О.П.Новицький, В.В.Міяковський, М.Навроцький та ін. Їхні праці позначені справжньою науковою глибиною, ерудицією і засвідчують їх методологію, ґрунтовану на об'єктивному висвітленні життя і творчості поета. За редакцією акад. С.Єфремова побачили світ шевченківські збірники «Шевченко та його доба» (У 2 т., 1925, 1926). Під орудою С.Єфремова шевченкознавці А.Лобода, В.Міяковський, М.Новицький і О.Новицький здійснили ґрунтовне видання четвертого й третього томів «Повного зібрання творів Шевченка». Історики літератури вважають його справжнім науковим взірцем, з докладним коментуванням імен, подій, дат, примітками, історіографічними матеріалами, одним із кращих критичних видань світової класики. Наприклад, четвертий том (вийшов у 1927 році) охоплює 210 сторінок «Журналу» Т.Шевченка, а коментарі становлять 550 сторінок, які Павло Филипович назвав енциклопедичними [Филипович 1991: 143]. Такою ж ґрунтовною була передмова С.Єфремова «Літературний автопортрет Шевченка» [Єфремов 1993: 254 – 280], в якій натхненно окреслено творчу індивідуальність митця, його художні пошуки, естетичні смаки, представлено поета як людину глибоких моральних якостей, постать високої духовної культури. А наскільки цікавими й повчальними були спостереження академіка над наративом щоденника, стильовою палітрою, поетикою. Великий резонанс викликала стаття Єфремова «Поет і плантатор», заснована на документальних неопублікованих архівних матеріалах, що висвітлюють затягу боротьбу Шевченка з поміщиком Фліорковським за визволення із кріпацтва своєї родини із збереженням за ними їхнього лану, землі, яка споконвічно належала їм [Єфремов 2002: 181 – 198].

Друга група шевченкознавців – *історико-суспільна* – намагалася досліджувати творчість Шевченка у зв'язку з суспільним життям епохи, в яку творив поет, розглядати його

творчість у світлі соціальних і філософських течій минулого й сучасного. Її представники Микола Плевако, Дмитро Баглій, Йосип Гермайзе, Олександр Дорошкевич, вони намагалися простежити еволюцію світогляду Шевченка, виступали проти примітивного розуміння поета більшовицькими критиками, які зображували постать митця у вигляді неосвіченого мужика. Зокрема, М.Плевако у статті «Шевченко і критика» [Плевако 1924: 30] висміяв так званий «червоний культ», яким більшовики намагалися замінити пієтет народу до Кобзаря, що природно функціонував серед українців. До здобутків цієї групи слід віднести праці акад. Д.І.Баглія «Т.Г.Шевченко і кирило-мефодіївці», О.Дорошкевича «Етюди з шевченкознавства» (Х. – К.: ДВУ, 1930), який перший порушив питання естетики Шевченка, зокрема в статті «Природа в поезії Шевченка», а також документально не була підтверджена участь Шевченка в російських соціалістичних гуртках 40 – 50-х років XIX ст., зокрема в гуртку фер'єристів-петрашевців [Шевченкознавство 1975: 158].

Репрезентували *історико-естетичну* групу шевченкознавців Павло Филипович, Петро Рулін, Борис Варне, Віктор Петров, які постать Шевченка розглядали на тлі історії ідейних течій, естетичних віянь доби, стилів і жанрів. Неокласик Павло Филипович акцентував на багатогранності культури Шевченка, його європейськості, а тому творчість поета висвітлював у річищі розвитку романтизму в Європі, руйнуючи цим пролеткультівські міфи про «наївність», «простонародність творів» «Кобзаря» [Филипович 1991: 232 – 240]. Він осмислював постать Шевченка як митця-гуманіста, національного пророка. Дослідники цих шкіл представили на документальній основі «обґрунтований висновок, що старі погляди на Шевченка як на геніального самородка з малою освітою не відповідають дійсності, що Шевченкова творчість являє собою складний комплекс, зрозумілий лише на тлі соціальних та літературних процесів 40 – 60-х років» [Филипович 1991: 249]. Він накреслив перспективу шевченкознавчих досліджень, «спертих на фактичному матеріалі, старанно зібраному і перевіреному, з великою увагою до мистецької специфіки самих літературних творів» [Филипович 1991: 249].

Окремо можна виділити групу шевченкознавців, які досліджували *поетику* Шевченка. 1921 року Борис Якубовський оприлюднив працю «Із студій над Шевченківським стилем», «Форма поезій Шевченка», в яких показав високу художню майстерність поета і відкинув погляд на форму його ліричних творів як «невибагливу» і наслідувальну народних пісень, а також «До проблеми ритму Шевченкової поезії» [Якубовський 1926]. Різні поетикальні аспекти творів Шевченка розглядали М.Драй-Хмара («Генега Шевченкової поезії «У тієї Катерини хата на помості» [Драй-Хмара 2002: 227 – 143]), Д.Загул («Рима в «Кобзарі»»), Д.Дудар «З поетики Т.Шевченка», Б.Навроцький («Т.Шевченко як прозаїк», «Проблеми Шевченкової поетики»), С.Родзевич («Сюжет і стиль у ранніх поемах Шевченка») та ін. Проте офіційні радянські критики звинуватили їх в «буржуазному формалізмі», перекреслили дослідження естетичної своєрідності текстів Шевченка.

Ідеологічно заангажоване *соціологічне літературознавство* у річищі марксистських доктрин вимагало від дослідників творчості Шевченка висвітлювати вияви так званої «класової боротьби» в творах поета, його «революційно-демократичний» світогляд, який буцімто сформувався під впливом російських революційних демократів. Твори поета розглядалися у світлі вульгарного соціологізму<sup>2</sup>. Так, марксистський критик, як він себе називав, Володимир Коряк відносив поета до «епігонів поміщицької літератури» [Коряк 1925: 97], стверджував, що «загалом поетика Шевченка не визначається оригінальністю» [Коряк 1925: 111]. Марксистські літературознавці виявили «інтерес до соціології творчості Шевченка», у своїх працях у форматі «історико-матеріалістичного тлумачення творів поета» писали про «місце Шевченкової спадщини в будівництві соціалістичної культури», про «боротьбу за Шевченка буржуазно-націоналістичного табору» [Шевченків словник 1978, 2: 381]. Фальсифікування творчості Шевченка, замовчування багатьох творів поета з ідеологічних міркувань (скажімо, таких, як «Розрита могила», «Великий льох», «Іржавець», «Чигирине, Чигирине...»),

<sup>2</sup> Див. мою статтю: *Вульгарний соціологізм у літературознавстві* // Літературознавчий словник-довідник. / За ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Коваліва. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – С. 143 – 144.

«Стоїть в селі Суботові», в яких звучить протест проти національного гноблення українського народу, його оцінки діяльності Богдана Хмельницького, своя історіософська візія України), ігнорування гуманістичного пафосу й національної своєрідності художнього світу митця було притаманне радянському метакритичному дискурсові.

Натомість паралельно по-іншому розгортався шевченкознавчий науковий дискурс на західноукраїнських землях, які перебували під інвазією Польщі, входили до складу Чехо-Словаччини, Румунії, у середовищі української еміграції, представників «Празької школи», у Кракові (Богдан Лепкий), у Варшаві (Петро Зайцев, який у 30-х роках видав «Повне видання творів Тараса Шевченка», а в 1939 році у Львові мала вийти його монографія «Життя Тараса Шевченка», верстку якої у вересні цього ж року розсипала радянська цензура). В галузі шевченкознавства працювали такі відомі дослідники, як Степан Белей, Михайло Возняк, Леонід Рудницький, Василь Щурат, Степан Смаль-Стоцький, Іван Огієнко, Василь Сімович, Юрій Липа, Дмитро Донцов, Яким Ярема та ін.

Окрему лінію, зокрема *національно-патріотичну*, державотворчу представляв знаний філософ і теоретик інтегрованого націоналізму Дмитро Донцов, який постійно звертався до спадщини Шевченка, інтерпретуючи його концепти, ілюструючи свої рефлексії цитатами з творів поета, експлікуючи його думки й топоси. Він оприлюднив низку шевченкознавчих есе, статей у «Віснику», книзі «Дві літератури нашої доби» (1935). Насичена Шевченковим інтертекстуальним полем, ремінісценціями, цитаціями, роздумами його праця «Дух нашої давнини» (1944), в якій він підкреслив суспільно-політичну функціональність концептів Шевченка у формуванні самосвідомості української нації. Крізь призму національної ідеї і державності України він розглядав спадщину поета, у творах «Кобзаря» знаходив відлуння й контрдікцію більшовицьким ідеям казарменого соціалізму.

Цікавим популяризатором і дослідником творчості Тараса Шевченка був *Василь Сімович*, учень Степана Смаль-Стоцького, як так само були його учнями Платон Лушпинський, Богдан Левицький, Микола Харжевський, які представляють у

шевченкознавстві школу *цілісного аналізу* текстів поета. Про це заявив В.Сімович у передмові до першого видання книги свого вчителя «Шевченко. Інтерпретації». Він відзначив, як на семінарських заняттях, присвячених творчості Кобзаря, професор радив своїм студентам «роз'яснювати й вивчати Шевченка передовсім із самого поета, підходити до окремих його творів не тільки із становища того твору, що його розбираєш, а у зв'язку з поемами, найперше написаними більш-менш у тому самому часі, а далі – з іншими». На думку професора, «Шевченко влив увесь свій світогляд... тому світоглядові він давав вислів у різних щодо змісту своїх творів, тим-то, щоб і головну думку тих творів схопити й порозуміти в них і *поодинокі образи, й поодинокі фрази, а то й не раз слова* – треба брати Шевченка на весь зріст, таким, яким він вимальовується в усіх своїх творах і поетичних, і в оповіданнях, і в «Щоденнику», і в листах, у писаннях українських і у творах, написаних його своєрідною російською мовою» [Сімович 2003: 18]. С.Смаль-Стоцький роз'яснював своїм вихованцям, що цілісність вивчення художнього твору полягає в реалізації засад аналізу тексту в єдності форми й змісту. Цілісне вивчення виходить за рамки організаційної форми аналізу, обов'язково передбачаючи аналітичну й синтетичну роботу над смислами, ярусами, образним світом тексту в контексті всієї творчості митця. Важливим аспектом, на якому акцентував професор, докладного філологічного, *слідом за автором* аналізу тексту є виразне прочитання його («і щодо змісту, і щодо ритму») як *перший етап інтерпретації* твору, бо «прочитаний зі зрозумінням твір... уже сам по собі стає більш-менш зрозумілим». Після цього знаходив своє втілення цілісний аналіз твору, «*докладний розбір: слово за словом, думка за думкою, сполука речень, зв'язок із попереднім*, але ж найважливіше – саму поему («Гайдамаки») ми розбирали в циклі інших творів поетових, і то в першій мірі творів більш-менш із того самого часу: *їх думки, фрази, сполуки фраз* і т.д.» [Сімович 2003: 17]. В.Сімович акцентував, що при цілісному аналізі, як це розумів С.Смаль-Стоцький, всі компоненти форми розглядаються в органічній єдності з іншими елементами форми як органічний складник для висвітлення ідейного пафосу твору, оскільки ці компоненти у структурі тексту перебувають у складних відношеннях, взаємопереплітаються, взаємопов'язуються,

розкриваючи концепти й художній світ твору. Всі елементи твору втілюють у собі різні грані складного явища, яким є мистецький твір. Ці грані, справді, нагадують грані кристала, перебувають у монолітній цілісності, бо як неможливо виділити від кристала його якусь грань, не зруйнувавши самого кристала, себто цілісності, так неможливо розглядати певний компонент художнього кристала не в єдності з цілим тих граней, які в ансамблі, сукупності утворюють художній твір. З цього огляду, підкреслював Василь Сімович, цілком у новому світлі постала перед молодими дослідниками Шевченкова версифікація, ритміка його віршів, їх змістовна наповненість і художня функціональність. У своїй дискурсивній практиці, зізнавався Василь Сімович, який підписував деякі свої шевченкознавчі розвідки псевдонімом «Василь Верниволя», він дотримувався цих засад свого вчителя, особливо висвітлюючи історіософську Шевченкову концепцію. Вже в першій статті «Шевченко й Гетьманщина» (1912) молодий дослідник по-новому розглядав погляди поета на період Гетьманщини в історії України, відкинувши погляд Олександра Барвінського, що, мовляв, «Шевченко розчарувався гетьманщиною, в котрій спершу побачив свій ідеал» [Сімович 2003: 19]. Сімович підкреслив, що «метода проф. Степана Смалья-Стоцького ставила перед наші очі Шевченка з ясним поглядом і на сучасне України, і її майбутнє і робила незрозумілі, на перший погляд, Шевченкові поеми ясними й зрозумілими». Це підтверджує цілісний аналіз, здійснений Сімовичем поеми «Великий льох», у передмові до окремого видання поеми-містерії, що побачила світ у Відні 1915 року, в якій він представив цікаву естетичну інтерпретацію художнього світу твору та історіософських картин Шевченка. Особливу увагу вчений зосередив на народженні близнюків-братів Іванів: один з Іванів врятує Україну від напасників, здобуде їй волю; другий «підмогач катів – таких «братів» у нас було так багато! – йому помогали б у його «діяльності» всі темні духи», про якого далі поет не згадає, бо він «мусів би пропасти разом зі всім злом на Україні, що його руйнує той перший Іван, новий Гонта» [Сімович 2005, 2: 42]. Як цілісне мистецьке явище розглядав дослідник лірику Шевченка періоду «трьох літ» у передмові до народного видання «Кобзаря» «Життя Тараса Шевченка» (1921). Поезії цього періоду «постають як цілість», в якій кожен твір, за задумом митця, перебуває у



взаємозв'язку, взаємозалежності, що зумовлено поетовою інтенцією, який «призادумався над минулим України. Він так добре в ньому розібрався, що йому стало зовсім ясно, хто рідний край довів до упадку, – от він і старався тодішнім людям подавати думки, як би повернути волю Україні... Шевченко вірив, що Україна воскресне («Суботів», і своїм «Заповітом» викликав земляків уставати, рвати кайдани й будувати нову вольну сім'ю)» [Сімович 2005, 2: 55].

Для розуміння рецептивного дискурсу Сімовича важливим є твердження, що така методологія «не виключає широких студій над творчістю Шевченка..., вважає їх необхідними й самозрозумілими». «З кожною інтерпретацією зв'язана низка дуже важливих питань, які вимагають окремих студій: тут важлива і біографія, і знання тодішніх політичних, економічних і соціальних обставин, і того духовного довкілля, в якому доводилося поетові жити і працювати. Адже ж на основі цього і складався поетовий світогляд, на все ж він мусив по-своєму реагувати у своїх творах, тим-то всі ці твори – це перше джерело для того, щоб поета зрозуміти» [Сімович 2003: 21].

Водночас В.Сімович розгортає концепцію національно-державницького світогляду Шевченка, яку висунув С.Смаль-Стоцький. У статті «Шевченків заповіт і 1914 рік» він констатував, що заборону царської Росії святкувати 100-річчя народження Т.Шевченка народ Східної України «зрозумів, чого йому треба, щоб «порвати кайдани і вражою, злою кров'ю волю окропити», дійшов до розуміння великої Шевченкової ідеї – самостійності України» [Сімович 2005: 80]. Саме Шевченкові українці «завдячують ідеалу самостійності свого краю», він перший у ХІХ столітті був «свідомим мазепинцем, тобто державотворцем модерного покою»; саме він, хай і в поетичній формі, сформував ідею самостійної української держави, хоча різні малороси «старалися його показати просто народним співцем, котрий любив свою «Малоросію», любив її степи, могили, котрий нічого не мав з сепаратизмом». На погляд Сімовича, таке «політиканство не може бути мірилом настроїв і розуміння Шевченка серед українців», бо молодь та свідомі інтелігенція відчули свою українськість, вийшли на вулиці Києва з демонстрацією, аби боронити її, здійснити ідеали Шевченка, тобто «встати за Україну, треба використати велику

війну (Першу світову війну – М.Т.), щоб вона принесла нам політичну волю» [Сімович 2005: 80 – 81]. Цей дискурс Сімовича забарвлений політичною риторикою, що було актуальним для бездержавного народу.

Настанови свого вчителя С.Смаль-Стоцького В.Сімович зреалізував у праці «Тарас Шевченко. Його життя і творчість» [Верниволя 1940: 47]. У цьому нарисі, розрахованому на широке коло читачів, дослідник висвітлює історичне, політичне, духовне тло доби Шевченка, аби яскравіше окреслити формування творчої особистості поета. Крізь призму такої атмосфери В.Верниволя міркує над історією видання «Кобзаря» (1840), змальованих у ньому неповторного українського світу, міркує над особливостями тематики, образною галереєю. Він звертає увагу на рецепцію цієї епохальної книжки, яка «тодішніх наших людей на Україні немов переродила, піднесла в них дух та захопила», бо «так і на цілому світі буває, що не раз гаряче натхненне слово більше чуда зробить, аніж довгі наукові казання» [Верниволя 1940: 13]. Г.Квітка-Основ'яненко здивувався молодому талантові, бо до Шевченка ще так «ніхто не писав на Україні ні про кривду народну, ні ніхто не змальовував так гарно минулого України, ні не жалував за її колишньою славою, ні не плакав так над тим, що тодішні люди вже нічого не знали про славу давнину, а мовчки робили свою тяжку роботу» [Верниволя 1940: 13].

Звернув увагу автор нарису і на рецепцію Шевченкового «Кобзаря» російською критикою, на її тенденційність, яка полягала в тому, що великодержавницькі критики заперечували українську мову, називаючи її «мертвою», якою, мовляв, написані вірші поета, радили авторові не писати про простих людей, «мужиків», козацьку славу України, про якої «вже й сліду не лишилося». Аналізуючи поему «Гайдамаки», В.Сімович акцентував на полемічності вступу до твору, його відповіді шовіністичним російським критикам щодо так званого «мертвого слова», тобто української мови; їх пораду не писати нею, а писати «помосковськи» назвав «лукавою радою»: «Теплий кожух, тільки шкода, / Не на мене шитий, / А розумне ваше слово, Брехнею підбите».

В. Сімович у своїй студіях [Сімович 2005: 74 – 79] артикулює багаторівневу природу художніх творів Шевченка,

конкретизуючи ті чи інші грані художнього світу митця, який пропускається крізь призму зболеного серця, коли він перебував в Україні, занотувавши в 1844 році такі слова: «Скрізь був і скрізь плакав» [Верниволя 1940: 17]. Автор нарису рефлексує над основними концептами поезій митця періоду трьох літ, вибудовуючи своєрідну піраміду світобудови автора творів «Єретик. Іван Гус», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Холодний яр», «Стоїть в селі Суботові» «Великий льох», на вершині якої знаходиться поет-пророк, виразник народних дум і прагнень. Дослідник розвиває ідеї передмови до народного «Кобзаря» (1921). Зосередивши увагу на поезіях періоду «трьох літ», знову акцентує на концептуальній цілісності циклу. На його погляд, усі твори об'єднуються образом автора, який здійснює своєрідну історіософську панораму буття України. Важливо, що, здійснюючи аналіз-огляд художнього світу Шевченка, В.Сімович відзначає, що твори, написані 1843 – 1847 років, становлять собою *«ціле для себе, ціле думками»* й образною системою, що й склало монолітну систему – збірку «Три літа». У світі панує «права і неволя», від чого серце поета «спалахнуло страшним гнівом, на папір виливалися гарячі слова докорів та відвороту (протесту) проти всіх тих, хто наважувалися скувати людську думку в кайдани («Єретик»), що зазіхали на волю свobodного, хоч і бідного народу та ще зацитькувалися його тим, що несуть йому науку, просвіту («Кавказ»), проти всіх, що в кайдани закували і *волю, і правду»* [Верниволя 1940: 17 – 18]. Наратив Сімовича виконаний у річищі тодішнього західноукраїнського критичного дискурсу періоду між двома світовими війнами, для якого характерною є національно-патріотична риторика, що передбачає виховання вольової особистості. Цим його концепція зближується з поглядами поетів «Празької школи», зокрема Євгена Маланюка.

Сімович виявляє рецептивний підхід, виходячи з власних рефлексій і свого розуміння функціональності художніх текстів Шевченка, їх дії і впливу на минулі й майбутні покоління читачів. Тому в популярному нарисі дослідник акцентує на тих аспектах художніх творів, що передбачають формування читача, активного патріота, борця за незалежну українську державу, адже й Шевченко закликав українців не шукати нових «отечеств», бо тільки «в своїй хаті, своя правда, і сила, і воля!» [Верниволя 1940: 18]. В суворі дні

Другої світової війни автор книжки нагадує своїм читачам, що Шевченко висвітлив, хто призвів Україну до неволі, вказав: «свої діячі, що мали «жіночий розум» у політиці, що догоджували ворогам, не знаючи того, що вони роблять, – і чужі, з якими зійшлися, і свої такі шкідники, які гірше за ворогів свідомо нищили рідний край... Шевченко старався тодішнім людям подавати думки, як би повернути волю Україні («Великий льох»), власне, щоб виховати таке покоління, що ні за які гроші не пішли б ворогам служити, не побоялося мук цілого світу, а підтримало такого, що «розпустить правду й волю по всій Україні» (с. 19). Сімович наводить слова поезії «Стоїть в селі Суботові», які засвідчують провіденціалізм Шевченка, його полум'яну віру в її відродження: «Встане Україна / І розвіє тьму неволі, / Світ правди засвітить», бо немає іншої правди на світі, іншої справедливості, коли «Україна – невільна!» [Верниволя 1940: 19].

Окреслюючи епоху, в яку жив і творив поет, його оточення, розповідаючи про участь Шевченка в Кирило-Мефодіївському товаристві, перебування поета десять років на засланні і після заслання, В.Сімович підготовлює рецепієнта до розуміння авторської позиції, авторського погляду на події, минуле, сучасне й майбутнє України. Загалом дослідник розглядає життя і творчість Шевченка у світлі національної ідеї, державотворчих інспірацій поета, які охоплюють всю творчість митця. В цьому випадку він здійснює аналіз сукупності творів «великим планом», його аналіз характеризується цілеспрямованістю, концептуалізмом. Наприклад, дослідник, зображуючи перебування Шевченка в Орській пустелі, зосереджується навколо духовного портрета образу поета, його жаду творчості, волі. Наратив дослідника нагадує рефлексії, пересипані цитатами з творів Шевченка, власними роздумами, історичними коментарями, що малюють «дух часу» й місця перебування митця в неволі, який линув до рідної землі: «Оті згадки про рідний край та надія вирватися з неволі, ще раз «подивитись на Україну», «напитися води Дніпрової» – тільки й тримали поета. Та ще й розмова зі самим собою у віршах, які Шевченко таки встигав списувати нишком, щоб ніхто не бачив. Це ті «невольницькі думи», що так скидаються на невольницькі плачі позамиканих у турецьких в'язницях та покованих кайданами козаків XVI — XVII ст. – їх списував Шевченко у маленьких

книжечках, носив у халявах, щоб начальство не догадалось – це ті чотири захалявні книжечки, де Шевченко «кров'ю та сльозами мережив своє горе на чужині» [Верниволя 1940: 23 – 24]. У цьому дискурсі події із життя митця розглядаються Сімовичем крізь призму їх відбиття у творах, написаних у неволі за самодержавної Росії, яка порівнюється з турецькою неволею козаків. Літературознавець не випадково проводить аналогію між козаками-невільниками і поетом-невільником, аби реципієнт глибше збагнув психологічний портрет митця, його велику любов до України. Він відзначає, що в Орській фортеці Шевченко створив «декілька історичних поем, наприклад, «Чернець» (про безмежну любов до України фастівського полковника Семена Палія, що хоч зазнав великого горя та мук, натерпівся для України – на старості знає тільки одну молитву – за Україну), «Іржавець» (про невимовні муки України після полтавського розгрому, про перехід запорожців після Полтави під турка, їх поворот на Україну та про чудовий образ іржавецької Матері Божої, що й «досі плаче за козаками»)» [Верниволя 1940: 24].

Аналітико-оцінні судження Сімовича художнього світу Т.Шевченка обертаються навколо авторської послідовності розгортання концептуального образу України, який є конструктивним чинником, що визначає знакову постать поета, який, перебуваючи навіть у «тяжкій неволі», згадує минулу її драматичну історію й сьогоденне животіння, бачить її винуватців, напасників, але водночас вину самих українців, її провідників. Автор нарису розкриває ідейно-художню концепцію косаральського циклу, в семіосфері якого не випадково виникають топоси та «історичні згадки про гайвориння з півночі, що кляче очі козацькі» («Ой, чого ти почорніло»), картини, як демократично вибирали гетьмана («У неділю у святую»), зображуються знакові постаті української історії – Швачка, Дорошенко, доба Руїни. Дискурсивна практика В.Сімовича, його прийоми аналізу циклу, зокрема акцентція на Шевченковій послідовній експлікації мотивів й образів, що моделюють етапи поневолення України, образний світ цих творів засвідчують *антиколоніальну спрямованість* невольничої лірики поета.

Василь Сімович зумів розгледіти національний топос у нерозривному зв'язку з загальнолюдським началом естетичної

концепції світу Шевченка. Відштовхуючись від методології свого вчителя С.Смаль-Стоцького, зокрема аналізу «вслід за автором», він підходив до твору як єдиного цілого, який проймає загальна думка, розглядав кожен твір як ланку великого цілого, що допомагає збагнути концепції, топоси, ідеї, образний світ митця. Шевченкознавець вважав, що важливий критерій єдності етико-морального ставлення поета до об'єктів своїх роздумів допомагає цілісному аналізу твору, дозволяє простежити розвиток основних мотивів, їх народження і взаємопроникнення, що утворює особливий художній світ, який вибудовує кожен твір митця, утворюючи цілісний семантичний простір. У нарисі «Тарас Шевченко» літературознавець застосував панорамний огляд творчості Шевченка, розглядаючи його творчість з погляду національно-державницьких інспірацій. Цю концепцію, на його думку, підтверджують основні топоси, етико-духовний кодекс поета, художня палітра і прийоми ліричного наративу, тобто єдність змістовних і формальних чинників художнього твору.

#### **Література:**

Верниволя 1940 – Верниволя Василь. Тарас Шевченко. Його життя і творчість. – Краків: Українське видавництво, 1940. – 47 с.

Драй-Хмара 2002 – Драй-Хмара М. Генеза Шевченкової поезії «У тієї Катерини на помості» // Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина. – К.: Наукова думка, 2002. – 590 с.

Єфремов 2002 – Єфремов С. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії. – К.: Наукова думка, 2002. – 760 с.

Коряк 1925 – Коряк В. Боротьба за Шевченка. – Харків: ДВУ, 1925. – 196 с.

Плевако 1924 – Плевако М. Шевченко й критика // Червоний шлях. – 1924. – № 4 –5.

Сімович – Сімович В. Праці: В 2 т. – Т.2. – Літературознавство. Культура. – Чернівці: Книги, 2005. – 904 с.

Сімович 2005 – Сімович В. Вибрані статті. – Тернопіль: Підручники й посібники, 2005. – 112 с.

Сімович 2003 – Сімович В. Вступне слово до першого видання // Смаль-Стоцький С. Т.Шевченко. Інтерпретації. – Черкаси: Брама, 2003. – С. 16 – 22.

108 Наукові записки № 40. Літературознавство

Филипович 1991 – Филипович П. Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1991. – 270 с.

Шевченкознавство 1975 – Шевченкознавство. Підсумки й проблеми. – К.: Наукова думка, 1975. – 561 с.

Шевченківський словник 1978 – Шевченківський словник: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1978.

Якубовський 1926 – Якубовський Б. До проблеми ритму шевченкової поезії // Шевченко та його доба. Збірник другий. – К.: Книгоспілка, 1926.

**Олена Бистрова**, проф. (Дрогобич)

УДК 82.0 – 98

ББК 83.3 (4 УКР)

### **Когезія та когерентність твору Тараса Шевченка «Заворожи мені, волхве»**

*Статтю присвячено дослідженню твору Т. Шевченка «Заворожи мені, волхве...» в аспекті іманентного методу. Проаналізовано особливості поетики у цілісності форми та змісту.*

**Ключові слова:** іманентний аналіз, поетика, когезія, когерентність, метафора, емотивність.

*The article is devoted to the analyzing of the Taras Shevchenko's poem "Zavorozhy meni volhve ..." in terms of immanent method. There was analyzed the features of the poetics in the integrity of form and content.*

**Key words:** immanent analysis, poetics, cohesion, coherence, metaphor, emotivity.

«Заворожи мені, волхве! / Заворожи мені, Волхве» [Костенко, 1989: 163]. Так починається одна з «шевченківських» поезій Ліни Костенко, такий цитатний заголовок, такий відвертий перегук, сердечна розмова в низці інших розмов-звертань поетки до Шевченка. Шевченко звертається до славетного актора Михайла Щепкіна (1788 – 1863), близького друга. А Ліна Костенко звертається до найдорожчої людини, очима Шевченка намагається дивитися на сучасність, на респектабельних пілігримів, що ходять по шевченківських місцях, збираючи матеріал для дисертацій. А якби їм таку долю, такий шлях? А тепер вони все знають і